3(с)У„18"(092) + 39(с47.71)(092) 1,50р.

Львівська Філія
Бібліотеки АН УРСР

781 Ф

VI
Ф B-645-3

50.18 06

МИХАЙЛО ВОЗНЯК.

З ДІЯЛЬНОСТИ ІВ. ФРАНКА ЯК ЕТНОГРАФА

(В 10 річницю смерти).

Своє замилування до фольклору виссав Франко, сказати-б, із молоком матери. Назвавши пісню сердечною дружиною, відрадою серця в дні горя і слів, він зазначив у своєму автобіографічному вірші «Пісня і праця» (14 липня 1883), що любов до пісні поніс він у життя з хати батьків як єдине віно. З цього приводу згадував Франко:

Тямлю як нині: малим ще хлопчиною
В мамині пісні заслухувавсь я;
Пісні ті стали красою єдиною
Бідного мого, тяжкого життя.

„Мамо голубко! — було налягаю,—
Ще про Ганусю, Шумильця, Вінки!"—
„Ні, синку, годі! Покіль я співаю,
Праця чекає моєї руки" [1]).

І записувати традиційні пісні почав Франко зразу від матери, коли був ще учнем нижчої гімназії в Дрогобичі, «а опісля і в Дрогобичі роспитував свідущих людей (ремісників і т. і.), так що швидко мав мілко списані два товсті зшитки, вміщаючі 800 нумерів,—правда, в значній части коломийок» [2]). Менший зшиток вислав до Львова в «Просвіту», а опісля припадково віднайшов його в третіх руках, а більший таки пропав у нього в Дрогобичі, як згадав про це сам Франко в своїй автобіографії [2]).

З батьківської кузні виніс Франко замилування до оповідань. Його батько любив кпити собі з дармоїдів, роззяв і галапасів. та на потвердження своїх загальних уваг любив наводити коротенькі оповідання й притчі, звичайно на тлі ковальського ремесла. Про це оповів Франко в автобіографічному нарисі «У кузні». В кузні вперше почув він такі оповідання, як оповідання про хлопця, що батько привів його до коваля на науку, і боячись, щоб дитина не попеклась або щоб іскра не випалила їй ока, прохав коваля умістити його сина в коші прибитому на стіну, щоб учився, придивляючись звідси до всього. Так «учився» хлопець сім літ, і вернувши до батька, замість леміша зробив пшик. У кузні батька почув Франко притчу про дівку-[illegible]ку. Зокрема велике враження зробило на сина батькове оповідання про того святого, що прохав бога увільнити його від людської любови, про лікаря Валентія [3]). Те враження довго не затерлось у пам'яті Франка, коли ще в грудні 1885 р. вбрав він цю легенду у віршову форму. В хаті розказувано малому Миронові казки, але страшні й понурі, так що від них відбивали смішні й веселі казки, які оповідав йому гайовий Сидір [4]).

Переходячи з села до василіянської нормальної школи в Дрогобичі, йшов туди Мирон із головою повною оповідань про опирів, про те, що всі, хто тільки має якесь діло з опирями, мусить бути нещасливий, про те, що опиреві треба як-найшвидче відрубати голову та в плечі забити осиковий кіл. Він наслухався на селі оповідань про те, що мавки з зеленими кісьми гой-

[1]) Ів. Франко. З вершин і низин. Львів 1893, с. 65. [2]) Ів. Франко. В поті чола. Львів 1890, с. VII. [3]) Ів. Франко. Добрий заробок. Львів 1902, сс. 127 — 35. [4]) Ів. Франко. З давних споминок моєї молодости. Злісний Сидір. (Культура, 1925, квітень, с. 10).

ЛЬВІВСЬКА БІБЛІОТЕКА
АН УРСР
№ 31510

1

даються на березових гілках, що лісовики визирають із середини дуплавих осик і регочуться голосно, любуючись переляком людини, що під вільховим корінням сидять на багновищах столітні, вивалоокі жаби, порослі мохом, а коли хтось необережний наступить на котру, то тому нога всхне або мати вмре [1]).

Перші три роки свого міського життя в Дрогобичі пробув Франко в одній столярні, де зустрів між челядниками також добрих оповідачів. Оповідаючи їм про село й сільське життя, сам Франко знов розвішував вуха, слухаючи їх оповідань, жартів, вигадок і дотепів, як згадав у своїх споминах із того часу п. н. «У столярні» [2]). В иншому автобіографічному оповіданні з того часу п. н. «Отець гуморист» оповідає Франко про василіянського ката-вчителя о. Телесницького, що спричинився до смерти Франкового шкільного товариша Волянського, також селянського сина, як і Франко. З ним заприязнився Франко. Показалося що обидва вони любили ліс, любили зелені луги, підгірські річки, риболовлю, пташків, гриби на ягоди. Та показалося ще одно,—Волянський умів чудово оповідати.

„Оповідав—пише Франко—як старий, поважно, хоч ані крихти не „садився", з якимось відтінком тихої меланхолії. Досі бренить мені в душі його солодкий, рівний, тихий голос; досі тривае почуте чогось ніжного, м'якого, гладкого та невимушеного, мов гладесенька, довга шовкова нитка тягнеться десь у безмежну далечінь—се вражіннє його оповідань. Змісту їх не тямлю, але вражіннє не затреться в душі до смерти. Коли було зачне оповідати, то зараз немов інший робиться, немов якийсь окремий чужий дух вступає в нього і говорить його устами. І ніколи не повторявся, не говорив про те саме і тими самими словами. Все знав щось свіже, а може лише таким свіжим способом оповідав.

„Швидко я засмакував у його оповіданнях, мов бджола в меді з чужого улія, і зробився майже невідступним його товаришем, а властиво слухачем. Я почав ходити до нього на кватиру... І ми засядемо дебудь у куті—чи то в пустій комірці, чи в огороді, де нас ніхто не чув, і він почне оповідати. Коли вичерпалися його власні вражіння та описи, він перейшов до казок. І диво! Той хлопчик, що не міг ні за що затямити, як відміняється die Biene, а як der Bär, кілько буде 7 × 8, а кілько йде 7 у 65,—той сам „осел дарданський" знав на пам'ять невичерпану силу казок і вмів оповідати їх так складно, так гарно та плавно, що я привикши змалку чути добрих сільських оповідачів і то добрих на ріжні лади, і жартливих і сумовитих,—при його оповіданнях сидів мов зачарований. Досі я згадую про сього хлопчину як про невияснений для мене психологічний феномен. Коли почислити докупи весь час, який він ужив на оповідання в моїй присутности, то певно вийде що-найменше тиждень, коли й не більше. І весь той час Волянський оповідав плавно, рівно, до річи, без зайвих фраз - і, що найцікавіше! ніколи не повторив одного і того самого оповідання два рази. Його оповіданне плило гармонійно мов невеличка підгірська річка, що лагідно туркоче, ніде не спиняється, ніде не творить ані великих закрутів, ані тихих плес, ані шумних водопадів, і ніколи не вертає взад. Я був так очарований його казками, що хоч плохий каліграф, пробував записувати їх,—звісно, з памяти, вечером у себе дома. Але де там! Не йшло! Чар його оповідання лежав у його слові, в його голосі,—тодішня моя дитяча рука не була здібна перенести ані крихти всього того на папір, і я знеохочений кидав свої записки в огонь" [3]).

«Отець гуморист» вийшов у збірці з 1903 р. і написаний свіжо для неї; передмову до неї написано 20 травня 1903 р.

Нема сумніву, що народні оповідачі багато заважили у виробленні Франкового хисту до оповідання. А два збірники традиційних пісень, головно коломийок, записаних іще тоді, як Франко був у гімназії, були не тільки початком Франкового шляху як фольклориста, але й не лишилися без впливу на шлях його поетичної творчости, зваживши хочби те, що першим друкованим його віршем був сонет «Народнії пісні» в 3 ч. «Друга» за 1874 р., а за ним пішла в 4 ч. «Моя пісня». Так само в першій Франковій повісті «Петрії і Добощуки» найшлися не тільки ремінісценції його гімназійної лектури, зокрема фантастичних оповідань Ернста Амадея Гофмана, далі оповідання Франкового знайомого Лімбаха про селянина Петрія, але й деяких традиційних оповідань про пригоди різних розбійників, особливо Олекси Довбуша [4]).

[1]) Там же, сс. 14—6. [2]) Ів. Франко. На лоні природи. Львів 1905, сс. 161—85. [3]) Ів. Франко. Малий Мирон і иньші оповіданя. Львів 1903, с.с. 99—102. [4]) Пор. передмову Ів. Франка до його-ж другого переробленого видання цієї повісти, названої тут „Петрії й Довбущуки", Чернівці, 1913, сс. 6—7.

Одним словом—українська традиційна поетична творчість дала неабияку поживу його романтичному літературному напрямкові, що зродився з його відповідної гімназійної лектури.

І на дальшому письменському шляху Франка його фольклорні й етнографічні студії лишали свій живий відгомін у його літературно-поетичній творчості. Таким робом, будучий, по змозі повний малюнок Франка як фольклориста й етнографа не тільки з'ясує його значення в історії української етнографії, а й матиме немалу вагу для дослідника Франкової поетичної творчости. Для цієї будучої будови подам ось тут кілька цеглинок, головно на підставі рукописного матеріялу.

Університетські роки Франка припали на час, коли зазначився великий вплив Михайла Драгоманова на Галичину взагалі, а на хід фольклорної й етнографічної роботи в Галичині зокрема. Під його впливом і за його вказівками повстала в Галичині низка фольклористів-збирачів, не дилетантів, а освідомлених про спосіб, предмет збирання й вагу систематично зібраного фольклорного матеріялу. Не треба бути дуже здогадливим, щоб впливові Драгоманова приписати й відчит Михайла Павлика на вечорі в пам'ять Маркіяна Шашкевича у Львові 24 червня 1876 р. про «Потребу етнографічно-статистичної роботи в Галичині» й заведену вже перед тим у «Друзі» (від ч. 7) рубрику «Із уст народа». В тій рубриці надрукував Франко в ч. 8 й одну казку й «Ладканки із села Лолина».

В Лолині був парохом о. Михайло Рошкевич, а в його найстаршій донці Ользі кохався Франко. Маю в руках на жаль неповне листування Франка з Ольгою. За його намовою й заохотою вона записала місцеві весільні пісні, які Франко під осінь 1878 р. привіз до Львова. Приїхавши туди, писав він до неї з приводу її збірки ось що:

„Ще в Долині в суботу рано читав Твої ладканки, і ти не повіриш, як вони ми сподобалися. Що я кажу—сподобалися! Ще відколи слухаю та читаю народні пісні,—вони ніколи не зробили на мене такого глубокого вражіня. Се певно тому, що перший раз лучаєсь мені бачити одну групу пісень в цілости і то ще в такій повній і богатій. Але кілько там пречудних образів попри дикій і напів виробленій формі,—кілько чутя, кілько ґеніальних порівнань, кілько глубоко-старинних споминок та окрушин, становлячих цінний матерял соціольогічний, етнольогічний і язиковий. А кілько здорових, ясних і правдиво люцких поглядів на житє! З якою теплотою оспівана доля женщини перед слюбом і по слюбі! Якими широкими чертами змальований стан народа, бувший колись у глубокій старині! Мені слів не стає на похвалу тої епопеї селянського житя. Скоро буде мож, я видам ладканки осібною книжкою (кілька слів тре буде опустити прокураторії мораль стрегущої ради)—і, думаю, позволиш підписати своє ім'я вповні. Те видане не зробит тобі встиду. Слова, як можеш, збирай далі,—звертай більш уваги на фрази,—т. є. на цілі положеня, котрі чим небудь замітні,—їх записуй цілковито,—се цінний матерял язиковий. А знаєш, нинішнього вечера я переглянув збірник ладканок Чубінського,—огромна книга, є ладканок самих около 2000,—а дуже мало подібних до Лолинських. Чубінського збірника годі читати,—за широкостю і повторюванєм тих самих мотивів не робит цільного вражіня".

А 20 вересня того-ж року писав Франко до Ольги Рошкевичівни наприкінці довжелезного листу:

„Твої ладканки я думаю видати осібною книжкою, тілько хочу до них додати свою росправу про весільний обряд у Малорусів,—а се робота, котра вимагає досить часу і студій. Зато як бим її скінчив, як треба,—була-б гарна штука. Думаю ще на різдвяні свята поїхати до Нагуєвич і зібрати колядки, в котрих також маса матерялу до студій".

В одному з дальших листів повідомляв Франко Ольгу, що «до статі про весільні пісні» за мало мав іще матеріялу, але чейже зможе дечим покористуватись у львівських бібліотеках. Тут же між иншим прохав Ольгу ось про що: «Щоб Твоє пробуванє у Іваниківці[1]) не було дарме, постарайся зібрати деякий матерял, бодай язиковий: спиши, як би мож, деякі оповіданя, пісні, колядки, весільні, щедрівки».

У листі, писаному в день св. Миколая, розгортав Франко новий план перед Ольгою. Подавши план більшої повісти, писав Франко:

[1]) В пароха Іваниківки та свояка о. Руденського проживала тоді Ольга разом із молодшою сестрою Михайлиною.

„Крім того хотів би я ще стрібувати і наукової роботи і використати бодай трошка огромний матерял етнографічний (збірники пісень Чубінського, Жеготи Паулі, Вацлава з Олеська, збірники приказок і повірок і т. д.) і написати росправу о тім до німецького ученого журналу Ausland. (Ага,—ци не могла би ти там вивідатися деяк і прислати міні повірки і обряди, які бувают при народженю дитини, т. є. які тикают 1) родильниці самої, 2) баби-акушерки, 3) дитини в стані здоров'я, 4) в стані слабости. Ту не конче матеряду чисто народного, але можна й з інтелігенції, чи властиво попів. Я чув, що старі попаді мають в тім згляді свої секрети, приписки і повірки, котрі були-б для мене вельми цікаві. Правда, матерял в тім згляді Чубінського досить богатий, але далеко не повний і, як би ти могла дещо в тім згляді списати, то зробилась би міні велику прислугу). Першу росправу я хтів би іменно виладити о уродженю і дитиньстві в повірках та обрядах малоруських".

Як пильно використовував Франко найменшу нагоду, показує його лист з 2 січня 1879 р., а саме таке уміннення:

„А там підчас свят не забудь вечерами дещо собі позанотовувати,—може деякі колядки, слова тощо, може сцени, анекдоти"...

В одному листі з-перед великодніх свят 1879 писав він про своє головне тодішнє зайняття ось що:

„А займаюсь я тепер головно одною працею: „Погляд на дітей у славянських народів, а передовсім у Русинів". Се має бути обширнійша наукова росправа, котру хотів бим викінчити на по святах і надрукувати в польськім „Album młodzieży akademickiej na cześć Kraszewskiego". Альбум се має бути зложене з праць наукових самих академіків[1])—так що, може бути, приймут і мою,—а се було-б для мене дуже на руку, бо—надіятись—альбум розбудит різні критики і толки, обговорене буде самим Крашевським, що для мене може мати не мале значінє на будуще—не так яко прославленє якесь, о котре міні дуже мало йде,—але більш в практичнім згляді, бо може з'єднати вступ для моїх праць у деякі порядніїші журнали. Я просив многих знакомих—і тебе також—о матеряли до сеї роботи, але не получив ніяких і, здаєсь, буду мусів перестати на друкованих та на тих, котрі удалось зібрати, затямити або посписувати міні самому. Але як би ти могла де тепер у Лолині розвідатись дещо, то, будь ласкава, посписуй і прислали ми; особливо важні були-б для мене ось які матеряли:

1) Повірки і забобони, дотичущі жінок в тяжи: як їх трактуют, що їм годится робити, їсти, слухати, говорити, оглядати („задивитися"). як обходятся з ними підчас слабости, що говорят, як така жінка умре перед породом і т. д.

2) Повірки і звичаї при породі, особливо такі, котрі дотикают самої матери, дитини, вітця, баби-повитухи. Які забобони і ворожби при породі,—як задивляются на близнят, на мертвороджених, калік. Які примови і обряди при породі і т. д.

3) Обряди і звичаї при хрестинах і молитвинах,—коли дитина вмре нехрещена,—пісні при хрестинах, які співают,—обряди при купаню дітей, забобони і ворожби і т. д.

4) Повірки, забобони і спосіб трактованя дітей в дальшім протягу, слабости дітей і їх лічене—нічниці і полудниці—від чого вони походят і як на них задивляются,—відмінчята, ідіоти — повірки о снах дітей, о їх стані умисловім і т. д.

5) Всякі пісні, приповідки і фрази сталі, в котрих згадуєся про дітей, також забави дітей, пісні і приказки, котрими забавляют і уколисуют дітей.

6) Всякі прочі повірки і забобони, відносячіся до дітей (н. пр. коли їм випадают молочні зуби і пр.).

Як бис могла що небудь із тих шости розділів випитатися.—а я думаю, що може буде, і то не мало,—то будь ласкава списати хоть по частці і прислати міні з листом або і в самім листі" [2]).

---

[1]) Цебто студентів університету.

[2]) В архіві Ів. Франка в Бібліотеці Наукового Товариства ім. Шевченка у Львові під № 473 зберегається зшиток із різними писаннями й виписками Франка. Тут і заховався автограф його праці" Pogląd na dziecі u różnych narodów, a osobliwie u Rusinów". На окладці заголовок „Дѣти в малоруських пісьньах і повірках. На підставі матерялів, зведених в IV. т. „Трудів этногр.-стат. экспед. въ запад.-русск. край"—Чубинск." Праця Франка має вступ і два розділи. Під вступом подано коротенький його зміст поміж дужками, а саме: Моя ціль і матеріяли—наука про десценденцію й антропологія—завдання антропології—перша колиска людського роду—арійські племена, їх первісна культура й розділ—арійські племена в Европі та їх розміщення. Зміст першого розділу такий: Погляди первісних народів на жінки—жінка—істота нижча під кожним оглядом від мущини—нечиста істота—її призначення бути матірю—безплодність уважається хибою або наслідком гріху—надмірна плідність—погляди на вагітність—вагітна жінка викликає рід трівоги й повани до себе—причина цього—трівога за плід—сліди первісного анімізму (загального оживлення матерії) в поглядах на вагітність. Зміст другого розділу ось який: Вступ—значення породу—звичаї при породі в різних народів: а) фетишистів,—б) політеїстів—в Українців і Поляків—уваги й порівняння.

Низку звісток про фольклорну та етнографічну діяльність Франка подибуємо в його листуванні з Михайлом Драгомановим. Р. 1882 влітку подавав Франко «деякі звістки про нашу літературу й польську» до «Magazin für die Litteratur des In- und Auslandes» липського видавця Вільгельма Фридриха, що задумав видавництво історії всесвітньої літератури в поодиноких нарисах і запрохав Франка обробити історію української літератури на десять аркушів друку. З цього приводу писав Франко в листі з 23 грудня до Драгоманова про традиційну поезію ось що:

„Конечно, основою всего мусів би бути огляд пісень і взагалі літератури самого люду, при чім, розуміється, Ваші праці мусять бути поперед усего узгляднені. Уяснивши на підставі пісень тип української поезії, її окреме й оригінальне обличя, слідити відтак в літературі артистичній его модіфікації і зміни,—се, думаю, дасть єдину раціональну підставу до суцільного трактованя цілої української літератури, підставу, якої не найшов Пипін".

У найближчому своєму листі до Драгоманова з 16 січня 1883 р. писав Франко, що в першій главі згаданої історії літератури він думав подати докладний (як на такий вузький розмір) огляд людової творчости: пісень, казок, приповідок, загадок, а також сказати дещо про зав'язки штуки (орнамент, вишиваня і пр.)».

Заходом Франка зав'язався в осени 1883 р. «Етнографічно-статистичний Кружок» при студенському «Академічному Братстві» у Львові. Про завдання згаданого «Кружка» писав Франко 27 жовтня до Драгоманова таке:

„При Академічнім Братстві зібралась громадка охочих, людей 10—15, і зав'язують Кружок етнографічно-статистичний для студіюваня життя і світогляду народа. Чи буде з тої муки хліб,—не знати, але на всякий спосіб я докладаю і докладатиму роботи, щоб хоч що небудь вийшло. Отсе вчора зладив програму, котру нині візьмем під діскусію. Завтра будуть загальні збори Академічного Братства,—то й кружок при тій спосібности зав'яжеся. А слідуючого тижня я хочу дати відчит О методі і цілях статистики. То само треба буде зробити і для етнографії. Нехай люде хоч пізнають, як виглядає предмет,—все таки не на одно їм отворяться очи, на що доси дивилися, а не бачили. Одним з перших завдань Кружка буде зладженє і виданє по можности повної бібліографії (з критичними примітками) всіх книжок, статей і заміток, відносячихся до нашої етнографії і до статистики українського краю і народа. Таку роботу можуть зробити й люде, мало знакомі з самими тими науками, а користь буде і для них, бо пізнають, де і який матеріял можна напіткати.—і для всіх будущих робітників на тім полі".

«Друге діло, на котре ми в Кружку хочемо покласти вагу,—писав далі Франко,—се «збиранє матеріялу з народа», т. є. періодичні екскурзії в ріжні сторони краю». Далі Франко прохав Драгоманова про вказівки, «як робити і що, які книги студіювати—особливо по етнографії, до чого у нас крім сирих матеріялів тай то дуже некомплєтних дуже мало книжок находиться». З листів Драгоманова відомо, як радо він служив не тільки вказівками, але й цілими рефератами на бажані теми.

У зв'язку з обдумуванням програми праці «Кружка» зародилась у Франка думка пізнішої капітальної збірки приповідок. У листі з 4 грудня 1883 р. він питав Драгоманова про думку щодо цього, «як би з часом, сли дістанемо матеріяли великорускі, взятися кільком людям до ладженя сістематичного і порівнуючого виданя приповідок». Підкресливши, що така робота вимагає довшого часу, писав Франко:

„Поки що ми думаємо піти за покликом краківської Академії і пхати в її виданя назбираний сирий матеріял,—нехай друкує. У нас і так нема де, а користати й відтам можна. Я дав переписувати весільні пісні з Лолина, зібрані Ольгою Рошкевич і в многих зглядах дуже цікаві. Коли будуть переписані, то заставлю кількох людей передивитися, які з лолинських пісень були вже печатані в збірках з інших сторін, а які є оригінальні—гірські. В піснях лолинських мене зацікавила особливо одна партія—дуже жива перемова—гумористично трактована сварка між хором дружини молодої а дружиною молодого. В інших збірках цілостних (де з одного села всі пісні при купі) я так живо визначеної тої партії не стрічав.

„Надіюсь, що з весною одна з перших екскурзій нашого Кружка піде до Синевідська, щоб вислідити докладно відносини, жите і погляди тої одинокої в нашім краю торговельної спілки-осади. Надіюсь відтам много цікавого. Також одною з перших наших екскурзій повинна бути екскурзія до двох невеличких осель—Білки і Костинева, про котрі писано міні, що у них і доси задержалась якась цікава форма поземельної общини, і то мабуть чи не основана на спільній управі поля. Цікава річ".

Про дальшу свою працю над лолинським збірником весільних пісень повідомляв Франко Драгоманова в листі з 10 травня 1884 р. ось як:

„Я зладив для краківської Академії збірник пісень весільних з Лолина, записаний Ольгою Рошкевич. Єсть се один з найкрасших комплетів весільних пісень з усіх, які я доси видав, містить щось коло 190 нумерів,—пісні й обряди дуже цікаві. Я порівнав той збірник з печатаними у Чубінського т. IV й Головацкого і понотував, котрі пісні мають в тих збірниках варіянти, котрі зовсім ідентичні,—але майже дві третини, а най половина є зовсім нових. Крім того я дав від себе невеличкий вступ, де розвинув троха думку Костомарова, висказану при кінци передмови до збірника Чубінського о тім, які складники історичного й культурного житя впливали на творене і наслоюване пісень весільних. Крім того подав невеличкий очерк села Лолина. Рукопись представив І. Коперніцкий в комісії,– збірник буде випечатаний в IX-тім томі Справоздань, з кінцем сего року".

Такі звістки подавав Франко Драгоманову на підставі свого листування із Сидором Копернициким. В архіві Франка зберігся перший лист Франка до Копернициького чи може його брулійон або перша, потім змінена його редакція з 27 грудня 1883 р. Тут Франко пропонував Антропологічній Комісії краківської Академії видати лолинську збірку весільних пісень. Цей лист цікавий тим, що Франко ствердив тут, що коло збирання етнографічних матеріялів працював він уже більш як дванадцять років, а в сучасний момент також коло порівняльних студій над слов'янською, а передовсім українською етнографією. Таким побитом назбирав він велику силу цікавих матеріялів (пісень, оповідань, приповідок, анекдотів, повір'їв, забобонів тощо), всього на яких два або три такі томи, як томи «Zbioru wiadomości do antropologji krajowej». Правда, не все, як воно було зібране, надавалося до друку, навпаки вимагало старанного порівняння з тим, що було друковано, а тим самим потребувало довгої й мозольної праці. Тому то вибрав він на перший раз «комплектну й дуже характеристичну» збірку весільних пісень із Лолина, а коли цю збірку прийме прихильно Антропологічна Комісія, Франко заявляв готовість згодом зредагувати дальші партії із своїх матеріялів або й надсилати їй менші порівняльно-етнографічні праці головно на підставі українських і польських матеріялів [1]). Слідом за листом вислав Франко Копернициькому ще й збірку лолинских пісень.

Коперницький відповів Франкові 3 січня 1884 р. Писав, що надіслану працю перечитав із найбільшою приємністю й незвичайною цікавістю, та дякуючи за її присилку, запевняв, що дуже радо надрукує в «Zbiorze wiadomości» і прислану працю, і всі инші цього роду, а саме, що Франко з матеріялу своїх збірок обробить частинами. Непевний, чи для лолинської збірки найдеться місце в VIII т. «Zbioru», обіцяв надрукувати її на початку IX т.,

[1]) Подаю оригінальний текст цього листу, що зберігся в томі 217 (стор.7—8): Wielmożny Panie i Dobrodzieju! Zachęcony przez kolegę mego, p. Ludwika Hodolego, a przytem i sam czując niedostatek ruskiego organu, któryby mógł i chciał publikować ruski materjał etnograficzny w celach naukowych, a nie belletrystycznych, uważam za konieczne i samym Rusinom (za przykładem drów Szaraniewicza i Ogonowskiego) zwrócić się ze swemi pracami i nagromadzonemi materjałami do wydawnictw Akademii Umiejętności. Zajmując się od lat przeszło dwunastu zbieraniem materjałów etnograficznych, a obecnie także porównawczemi studjami nad etnografią słowiańską, a przedewszystkiem ruską, nagromadziłem dotychczas dosyć znaczną ilość ciekawych materjałów (pieśni, opowiadań, przypowieści, anekdot, wierzeń, zabobonów i t. d.). Wszystkiego byłoby na jakie dwa lub trzy tomy takie, jak tomy „Zbioru wiadomości do antropologii krajowej". Rozumie się, nie wszystko tak, jak jest zebrane, nadaje się do druku, lecz wymaga troskliwego porównania z tem, co nadrukowane dotychczas, żeby nie powtarzać tego, co już było nadrukowane, i nie podawać warjantów bałamutnych i nie charakterystycznych. Do tego atoli potrzeba dłuższej i mozolnej pracy. Dla tego wybrałem na pierwszy raz kompletny i bardzo charakterystyczny zbiór pieśni weselnych z Lolina, spisany na moją prośbę przez panią O. R. w r. 1878. Jeżeli by ten mój przyczynek do etnografii krajowej był przychylnie przyjęty przez światłą Komisyę Antropologiczną, to gotów jestem z czasem zredagować z moich materjałów dalsze partje dla umieszczenia ich w „Zbiorze wiadomości" lub też, gdyby to było pożądanem, dosyłać mniejsze prace porównawczo-etnograficzne, na podstawie głównie ruskich i polskich materjałow. W nadziei na rychłą odpowiedź i na światłe rady Wnego Pana i Dobrodzieja piszę się Jego pokornym sługą Iwan Franko. Lwów dnia 27/XII 1883. Ul. Lindego, № 3, piętro 1".

що друкуватиметься в осени, а 50 примірників відбиток одержить Франко ще перед новим роком. Що до самої праці, Коперницький в багатьох поглядів уважав її за дуже цінний знадібок до української етнографії, раз тому, що збірка походила з цілком нової місцевости, котрої весільні обрядові звичаї й пісні були цілком невідомі, а головно з огляду на вартість самих пісень. Найбільшу їх вартість бачив Коперницький у змісті, дусі й характері цих пісень, цілком відмінних від усіх тих, що він знав з різних околиць України, далі в незрівняній поетичності деяких пісень і в незвичайній цілості й поправності їх. Коперницький обіцяв надрукувати пісні без найменшої зміни, тільки написи й пояснення перекладе з української мови на польську. Крім того заповідав, що свого часу надішле рукопис Франкові, щоб подавав наголоси в піснях скрізь там, де наголос в українському слові не падає на передостанній склад. Далі жалкував Коперницький, що Ольга Рошкевичівна „запису(ю)чи так старанно й так досконало весільні пісні, зайнялась виключно ними, так що занедбала так само докладно описати саму дію весілля від початку до кінця й усякі обрядові подробиці весільного ритуалу, що подвоїло-б вартість її цінної праці. Ті ляконічні уваги, якими переплетена ця збірка весільних пісень, не заступлять цієї великої недостачі; бо-ж вони тільки дещо пояснюють хронологічну тягліть і наступство пісень, деколи їх думки й ціль; та на жаль недостає там тла й самої картини весільних обрядів, з якими пісні творять одну цілість".

Якщо це було-б можливе, Коперницький прохав Франка намовити Ольгу Рошкевичівну, щоб вона від самого джерела, цебто від свах, дружок, старостів і дружбів, списала з такою самою докладністю, як пісні, «всі подробиці передвесільних, весільних і повесільних звичаїв і обрядів». На зразок подавав праці Кольберґа та Мошинської і писав, що «доповнивши цим робом і переробивши на «Obrzędy i pieśni weselne z Lolina», створиться справжній архитвір, який в етнографічній літературі займе дуже почесне місце».

Дальший текст листа присвятив Коперницький передмові Франка до збірки лолинських весільних пісень. Підкресливши, що в своїй другій половині містила передмова багато цінних пісень, порівнянь і думок, головно щодо першої прохав він поправок і доповнень, у першій мірі коротких відомостів про Лолин, його околицю і тамтешніх людей настільки, наскільки цього вимагало зрозуміння окремішности лолинських обрядів і пісень. Далі жадав Коперницький пропустити все зайве з передмови, напр. критику Чубинського й Головацького, а також полеміку з ненауковими часописними поглядами та думками й загально признану думку про значення весільних обрядів у народньому житті. Натомість прохав навести ширші витяги з найдавнішого літопису й давніх письменників про стародавній звичай поривання дівчат. Крім того бажав ближчого пояснення речення: «spotykamy (в поданих піснях) liczne reminiscencye epoki kozacko-tatarskiej». Франко назвав лолинську збірку весільних пісень безперечно найбагатішою з усіх, які досі зібрано в одному селі, а Коперницький указував, що Б. Поповський записав у селі Залеванщині 264 весільних пісень. Також не годився Коперницький з думкою Франка, що «żałować należy, że w innych opublikowanych dotąd zbiorach pieśni weselnych ludu ruskiego nie starano się zebrać i opublikować w jednej całości pieśni i obrzędy weselne z jednej okolicy i z jednej wsi», протиставляючи думці Франка збірки Кольберґа з Покуття, Мошинської з Озірної, Поповського з Залеванщини, Рокосовської з Юрківщини, Малиновської з Кудиновець, Шаблевської з околиць Збаража тощо[1]).

Найближчий лист Коперницького писаний 26 травня, як відповідь на лист Франка з 4 березня 1884, повідомляв, що вступ до збірки доробить він сам із тих звісток і уваг, які подав Франко в передмові й в останньому листі. Лишалось тільки зв'язати головну річ із описом обрядів. Коперницький пробував сам забратися до цього, але переконався, що не потрапить цього, не поплутавши пісень із обрядовим описом, бо не зважаючи на вказівки Франка,

[1]) Архів Франка 216 (17).

не все згоджувалося одно з одним у руках Коперницького. Тому відсилав увесь матеріял до рук Франка з бажанням на зразок праць Мошинської, Поповського й инших «усю картину весільних обрядів, почавши від сватання аж до середи по веселлі, уложити порядно день по дневі, акт по акті, подробицю по подробиці, як одно наступає по другому, переплітане властивими кожному актові й епізодові обрядовими піснями». Щоб лекше було порівнювати весільні обряди й пісні однієї околиці з іншими, бажав він хронологічного поділу матеріялу відповідно до днів: субота, неділя, понеділок і т. д., а в кожному з днів означити заголовками поодинокі акти весілля, що наступають по собі. Порядкуючи таким ладом матеріял, сам Франко побачить прогалини в праці. Між іншим замотаним бачив понеділок із перепоєм. Питав, чи на Підкарпатті нема обряду печення короваю й розділу його руками старости, або обряду очепин і покладин молодого подружжя вночі з неділі на понеділок у коморі, нарешті чи нема сліду обрядів і пісень про гарне або погане весілля. Прохав справдити все це, поправити й доповнити працю [1]). Листом із 19 лютого 1885 р. повідомляв Коперницький, що друкується IX т. «Zbioru», прохав надіслати працю й давав Франкові чотирьох-шоститижневий реченець, якщо він не був готов із нею [2]).

Справленого рукописа одержав Коперницький 13 березня 1885 р., а найближчого дня написав листа до Франка:

„Я кинувся жадібно перечитувати долучений опис обрядів—писав він—і не міг відірватися від них, такі вони незмірно цікаві й важні. Стільки там скрізь уже віддавна забутих обрядових подробиць, що мають сливе недоторкнену барву поганських часів і обичаїв, що видобуття цих подробиць, заки ще їх виполошить із селянських хат цивілізаційний рух на трансверсальній залізниці, уважаю за неоцінений здобуток і велику заслугу з Вашого боку, шановний добродію, задля чого складаю Вам щирі бажання. Опис обрядів із піснями, що відносяться до них, творить закінчену й знаменито впорядковану цілість завдяки Вашим заходом і Вашій умілій руці".

Далі писав Коперницький, що сам уже доробив передмову на підставі Франкової передмови та звісток Франка в його листі з-перед року про життя-буття лолинських селян. За згодою Франка пропустив Коперницький усю полемічну частину й усе те, що не мало безпосереднього зв'язку з предметом. «А головні думки й уваги про українські народні пісні й обряди в порівняльному приложенні до лолинських збережено в цілости, хоча деколи надано їм змістовнішої форми». Повідомляючи, що з технічних причин не можна було посилати Франкові коректури, прохав його ще дати двоє дрібних пояснень [3]).

Таким робом лолинські «ладканки», які планував Франко ще в 1879 р. надрукувати в «Дрібній Бібліотеці», а за ними й інші пісні, що призбирав гурток молоди, вийшли щойно в 1886 р. в X т. «Zbioru wiadomości Komisyi Antropologicznej Akademii Umiejętności» й окремою відбиткою (54 стор.) п. н. «Obrzędy i pieśni weselne ludu ruskiego we wsi Lolinie powiatu stryjskiego. Zebrała Olga Roszkiewicz, opracował Iwan Franko».

В тому-ж листі (з 10 травня 1884 р.), де Франко писав про кінцеву редакцію збірки лолинських весільних пісень, відповідав він на замітки Драгоманова в листі з 1 травня про Франкову статтю «Старинна романьско-германьска новеля в устах рускога народа» [4]) ось що:

„Читаючи недавно свою роботу в „Зорі" про усмирене непокірної, я аж очи свої забув: адже-ж там цілісенький уступ випущений, тай не знаю, по якій причині (тоді, коли печаталось, я у Львові не був і навіть тих нумерів не мав). Іменно випущено розвідку про перший мотив - вибір жениха, де показані були казки, котрі дали початок драмам італійця Гоцці, а опісля Шіллєра про царівну Турандот. Я мушу ще вернутись до того предмету і підібрати до него більше казок наших і других Славян. Пісня лірницька, в

[1]) Там само 216 (56). [2]) Там само 216 (134). [3]) Там само 216 (152). [4]) Франкову статтю надруковано в №№ 2 і 3 „Зорі" за 1884 р., а лист Драгоманова в його „Листах до Ів. Франка й инших". Львів 1906, с. 50. Драгоманов тут писав: „Прочитав я Вашу статтю про „Укрощення Упертої". Добрий початок... занадто вже хвалите Українців: вибір жениха есть в казках других народів (в Вашім варянті він—причепа), а жінку й тепер в нас запрягають в піснях лірницьких (д. напр. Вересая), котрі мають близький звязок з Вашою новеллою".

котрій чоловік запрягає жінку в ярмо і котрої цікавий варянт є у мене записаний, не зовсім, по моїй думці, може похитати те, що я сказав про вдачу українського варянту новелі про усмирене непокірної. Я би бажав прослідити варянти новелі, котра дала початок пісні про запряжене в ярмо жінки,—але покищо у мене нема під рукою матеріялів до того".

В тому-ж самому листі є звістка про іншу фольклорну працю Франка: „Недавно я зладив—писав він тут—коротеньку роботу о деяких загадках руських і польских. З збірників, які мав під рукою (Номис, Чубінський, Лучаківський і видані краківською академією), я вибрав усі загадки, в котрих Stichwort- и суть сили природи (небо, земля, сонце, місяць, дождж і пр.) і, побачивши, що всюди, у всіх загадках ті сили природи представляються як живі твори (звірі або люде), старався погрупувати їх і прослідити, з якого жерела вони виплили. Працю ту я буду завтра читати в Кружку, а опісля напечатаю в „Ділі". Жаль, що для порівнаня у мене не було ані одного збірника народних загадок з інчих народів. Впрочім виводи на тім не потерплять, бо й так я показую, що всі ті загадки—витвір не національний, але виплили з міжнародних анімістичних поглядів на природу і що в них стрічаються зароди виображень, розвинені в мітологіях ріжних народів".

Статтю, що про неї тут каже Франко, надруковано не в «Ділі», а в «Зорі» за 1884 р. (№№ 15—20) п. н. «Останки первістного світогляду в руских і польских загадках народних».

У своїх листах бив Драгоманов на те, щоб «Етнографічно-статистичний Кружок» зайнявся студіюванням звичаєвого права. Це дало нагоду Франкові написати в листі з 14 травня між іншим таке до Драгоманова:

„До нашого звичаєвого права подав я два малесенькі причинки в «Світі»: „Лісові шкоди і кари в Нагуєвичах" і „Громадський суд в Добрівлянах". Про суди громадські у нас дуже мало може буде зібрати матеріялу, так, як в тім згляді громали наші мають дуже малесеньку автономію, тай ту кождий поступок з гори приписаний. Цікавійші річи я надіюсь з часом зібрати по наслідственному праву (у мене вже тепер набересь невеличка коллекція мужицких тестаментів і слюбних інтерциз,—треба тілько де в чім доповнити і обробити. Впрочім мині здаєсь, що звичаєве право у нас чим дальш все більш відтискаєсь від житя, так що й тепер уже головні его контури відтворити можна хіба по бесідам, приказкам та лиш деяким правовим звичаям. Задля того я думаю, що студіюм того права, хоч безперечно важне для науки, для практичних потреб наших в теперішній хвили меньше нагоджуєсь, а матиме переважно лиш теоретичне значіне. Інша річ студіюм економічного боку громадського й приватного житя,—те студіюм справді мусить нам дати могуче орудє до дальшої боротьби. А що звичаєве право запевно й доси має великий вплив на ті економічні форми, в які раз-у-раз укладаєсь і переукладаєсь жите народне, то з сего боку й право звичаєве мусить також мати для нас свою вартість. Та щож, наші теперішні роботи по обом тим предметам при наших слабих силах і скупих средствах мусять бути дуже часткові, в значній части оперті на матеріялах вже печатаних, рукописних або на дрібних, приватних збірниках".

Працю над приповідками довів Франко до того ступня, що першими днями січня 1888 р. була вона вже в руках у Сидора Коперницького, призначена для друку у виданнях краківської Академії Наук. Листом із 6 січня 1888 Коперницький, повідомляючи Франка, що з приємністю одержав його рукопис, писав, що попереднього дня жадібно та з найбільшим зацікавленням переглянув цінний рукопис Франка «Przysłów ludu ruskiego w Galicyi». «Гарна це та зразково впорядкована й оброблена праця»—стояло в листі Коперницького, що обіцяв докласти всіх сил, щоб як-найшвидче надруковано її на найбільше вдоволення Франка. Правда, Антропологічна Комісія ухвалила надсилані польські, українські або литовські приповідки складати до того часу, доки не назбирається поважна цілість, що надаватиметься до друку по відповідному впорядкуванні й обробленні, але Франкова збірка переходила міру, яку при своїй ухвалі мала Антропологічна Комісія на думці. «Це збірка поважна змістом і замітна числом українських приповідок із цілого нашого краю (на жаль із виїмкою західньої Галичини, себто всієї Лемківщини), творить цілість старанно впорядковану, вміло оброблену, з додатком цінних коментарів і порівнянь». Словом, Франко запропонував цілком уже готову роботу, на яку Антропологічна Комісія потребувала громадити матеріял довгими руками. Коперницький був за тим, щоб Франкову збірку видати як додаток до XIII т. «Zbioru» з тим, щоб увесь наклад—за виїмкою потрібних Академії Наук примірників для обміну виданнями—віддано на влас-

ність автора яко його гонорар. Але такий план міг зустрічати труднощі з боку бюджету Комісії. А що Коперницький обраховував рукопис на 10—12 аркушів друку, думав, що треба буде поділити працю на два томи й першу половину надрукувати на кінці XIII т., а другою половиною розпочати XIV т.— Відбитка вийшла-б по виході другого тому й мала-б окрему пагінацію. На домагання міг Франко мати дальших 50 відбиток замість звичайного гонорару [1]).

Над готуванням своєї збірки приповідок до друку працював Франко ще у вересні 1888 р., бо свій лист до Драгоманова з 25 вересня скінчив він ось як:

„Я занятий тепер порядкованем збірника приповідок галицких, котрий хочу друкувати в Академії краківській. Порядкую їх поазбучно і беру тілько такі, котрих нема в збірнику, виданому в Петербурзі і впорядкованому Вислоцким (1868). Таких нових приповідок ураз із варіянтами є у мене вже около 3000, головно позаписуваних в Нагуєвичах. При кождій приповідці ставлю село, де записана, і заховую всі особности діялекту, а надто, де треба, додаю поясненя річеві й язикові, і словарець при кінці. Думаю, що збірничок вийде гарний і пожиточний. Особливо по части божественній у мене богато є такого, що давнійші збирачі-попи ніколи не посміли-б були записувати. Не знаю тілько, чи Академія усе те так спокійно й видрукує".

Франко погодився на план, щоб друкувати його збірку при кінці XIII й на початку XIV т. «Zbioru», як виходить із листу Коперницького до нього з 13 січня 1889 р [2]). Тут таки писав, що Франкової пропозиції в справі екскурсії на Лемківщину або в іншу частину українських Карпат не можна було здійснити з браку фондів [3]).

Тимчасом Франко надумався переробити свою збірку й написав про це Коперницькому 30 листопада, як стоїть у листі Коперницького з 12 грудня 1889 р. до Франка. Його перерібка мала йти в напрямку уложення приповідок у більше вмілому порядку і побільшення збірки новозібраним матеріялом, куди мали увійти також приказки з давніш виданих збірок. Коперницький повідомляв, що Антропологічна Комісія погодилася з Франковою думкою, і Франко має принайменше два роки часу для своєї перерібки, бо тимчасом мусять повиходити інші предложені етнографічні праці. «А що торкається порушеної Вами справи географічного поширення приповідок,—цю думку, досить обґрунтовану в собі, Комісія уважає дуже трудною до виконання в задуманій праці, а що до істотної наукової ваги бачить такі малі вигляди, що радила-б полишити це окремим пізнішим дослідникам і вдоволитися можливо докладним означенням місцевости або околиці, з якої походить кожна приповідка» [4]).

Більше ніж півтора року після того в листі з 22 серпня 1891 р. писав Франко знову про свою працю над приповідками до Драгоманова таке:

„В вільних хвилях порядкую свій збірник галицьких приповідок. Хотів би я звести до купи все те, що було доси надруковано (Ількевич, Вислоцкий і др.), з рукописними матеріялами (збірки Мінчакевича 1838, Петрушевича 1828) і новими збірками, що є у мене (около 4000 приповідок), упорядковати все те суцільно (на взір Wandera), пододавати примітки для обясненя і видати. Та де? Академія краківска, котра зразу взялась було видати збірку в своїм Zbiorї, тепер чогось угнівалась, та я не дуже й хочу до неї набиватися; сам я не маю тілько грошей на страту, бо книжка вийде около 15 аркушів або й більше, а розходитися буде туго. Так що нипаєш, нипаєш над тою дробиною, тай руки опадають. Спробую хіба через Кіян наперти на Товариство Шевченка, нехай друкує, та чи вдасться штука. А до Россії давати годі, бо богато є скобрезних та антірелігійних, котрі цензура непремінно повикидає так, як повикидала велику силу з Номиса, про що міні казав книгар Пантелєвъ".

У листі з 2 жовтня 1891 р. питав Франко Драгоманова, чи нема в Софії нового видання Вандера «Sprichwörterlexikon».

„Представте собі,—писав тут Франко,—що у нас в жадній публичній бібліотеці сеї книги нема. А се збірник величезний, купувати его міні не приходиться, а проредагувати свойого збірника без него не можна. Я вже розложив свій збірник по сюжетам і значну часть наліпив на осібних аркушах в поазбучнім порядку. Тепер по скінченю

[1]) Архів Франка 217 (сс. 37—9). Тут таки дякував Коперницький Франкові за його вказівки й рекомендації в справі своєї екскурсії в Карпати. [2]) Архів Франка 217 (с. 185). [3]) Там само 217 (с. 189). [4]) Там само 217 (сс. 333—5).

сего ліпленя прийдеся редагувати цілу збірку суцільно: зводити варіянти, робити відсилачі, виказувати варіянти і identica в інших збірках (Номиса, у Поляків, Чехів, Німців, Москалів,—жаль, що не маю жадної московської збірки), а також збирати матеріял до поясняючих нот. Сюди війдуть замітки язикові, а головно казки, повірки, анекдоти, фрагменти пісень, описи обрядів, забав, одежі, страв і т. і., далі виписки з друкованих книг, особливо старих, з рукописів і т. і. Я ограничуюся тілько на Галичину, бо з інших частин не маю сістематично зібраного матеріялу, але рад би зладити книжку, цінну для галицко-руского фольклора. Міні зроблено малесеньку надію на те, що Товариство ім. Шевченка приймеся друкувати сю книжку. В остаточнім разі хоч би прийшлося й самому дещо доплатити до своєї роботи, то все таки буду старатися довести се діло до кінця. Матеріял майже з кождим днем росте міні під руками. Самих приповідок без варіянтів надіюся набрати 8—10 тисяч".

А в листі з 14—15 листопада, просячи Драгоманова позичити йому Вандера для впорядкування своєї збірки приповідок, додавав Франко таке:

«Я вже розложив їх по Stichwort-ам, лишилося ще стягти до купи варіянти, приписувати значіне і пояснення, до котрих я хотів би витягти як найобширніший фольклорний матеріял наш (повірки, казки, анекдоти і т. і.) і порівнячий. Матеріялу дещо троха маю зібраного, а на повноту не маю претенсії».

Зазначував, що перестав уже й думати про те, хто видрукує таку книгу. Найширше розписався Франко про свою працю над приповідками та спосіб її переведення в листі до Драгоманова з 25 лютого 1892 р. Бажаючи одержати думку Драгоманова про свою працю та його замітки, писав Франко:

„Мій збірник приповідок помаленьку двигається вперед. Всі приповідки вже розведені по Stichwort'ам (як би їх назвати по нашому? ческе heslo) і наліплені на аркуші. Тепер приходить найважнійша робота: остаточна редакція. Тут я бажав би засягнути Вашої поради. У мене плян такий:

1) Під кождим геслом порядкую приповідки поазбучно і нумерую самостійно.

2) По змозі до кождої приповідки даю ноту, де а) зводжу звісні міні галицкі варіянти в спосіб, ужитий Вами в Історичних піснях і др. (т. є. винотовую тілько відмінні слова); б) подаю, також по змозі, значіне приповідки і в яких оказіях вона уживаеся; в) вказую, по змозі, на жерело приповідки, коли вона оперта на якім оповіданю, анекдоті, пісні і т. і.; г) пояснюю слова малоуживані, місцевости, імена і т. і., де того треба; д) вказую ідентичні або близькі форми тої приповідки у інших народів, розуміеся, де се зможу вчинити.

3) При кождій приповідці і кождім варіянті подаю місцевість, де вони записані, о кілько вона міні звісна (т. є. всюди при нових збірниках, надсиланих міні збирачами), або ім'я збирача, з котрого збірки приповідка взята.

4) Сам текст приповідок і варіянтів друкувати хочу грубшими буквами, а ноти (під кождою приповідкою, в тексті) тоншими; принаймі текст приповідок науковою фонетикою.

В ноти я впакую богато ріжного, переважно рукописного матеріялу, що нагромадився у мене і з котрим я не знаю що діяти (дітські забави, каламбури, жарти, анекдоти, проклятя, пародії молитов і пісень церковних, повірки, ліки, казки, заги про місцевости і т. і.). Робота величезна, але я дуже пристрастився до неї і думаю, що хоч може не зроблю єї дуже мудро, та все таки хоч дам другим матеріял до дальшої роботи. Приповідок, самих галицких, з виключенем Буковини і угорської Руси, є вже у мене около 10000. Я писав на Україну, щоби відтам вплинули на Товариство Шевченка, щоб воно взяло на себе друк, і міні переказали, що се вже зроблено. Але Тов. Шевченка стоїть на грошевих дефіцитах, підрізане „Ділом", котре з кінцем минувшого року винно було друкарни щось 9000 гульденів. Тим то я й не надіюсь, щоби з тої кози було м'ясо, а думаю, що прийдеся друкувати приповідки власним коштом на страту, або видавши один випуск, на решту жебрати підмоги хоч би у Сойму, за приміром Желехівського, котрий також свій Словар, що нині народовці вважають предметом національної гордости, видав майже без помочи тих самих народовців. Ну, та про се ще буде час подумати. А поки що я просив би Вас поробити свої уваги до виложеного мною пляну редакції і вказати міні, що би ще треба мати на оці, а що може в моїм пляні є лишне. Як би у Вас під руками були деякі збірки приповідок Югослав'янських, то позичте. Нема в мене й збірки ческої Челяковського ані російських Даля і Сахарова. Wandera я виписав через бібліотеку, а деякі інші мушу купувати. Звісно, про вичерпане всего порівнячого матеріялу нема що й говорити, хотілось би тілько достаточно замаркувати межинародність власне тих творів, в котрих у нас привикли бачити найчистійше зеркало „народної душі", по котрим компонували „народну філософію".

У своєму листі з 17 лютого писав Драгоманов, що проти Франкового плану приповідок не мав нічого закинути ані доповнити.

„Радив би тілько—стояло далі в листі—не вживати тиеї дурної а л г е б р и, яку запровадив Чубінський без мене в Исторических Пѣснях. Нудна робота, а як трапиться

помилка писаря, чи друкаря,—то варянт пропав,—та й результату мало. А в приповідках навіть місця не багато виграєте. Ліпше означати подібні слова в варянтах осібними шріфтами. Про порівнячні замітки, не знаю, що Вам і казати. Це безконечна робота, котра потрібує бібліотеки. Попробую глянути в тутешні книжки,—чи є що. Только навряд, щоб знайшлось. Даля ще знайдете в Россії, а Снегірева вже не купити!—Колись я писав Вам про Otto Vannucci—Proverbi latini. Недавно вийшло щось про еллінські приповідки,—та не одшукаю в своєму хаосі усіх фольклорних бібліографій, які в мене єсть. Може щастя поможе. Ще як би пощастило Вам дати скілько небудь повні паралелі з Біблії, классіків, арабів, німців та сла'вян,—то добре-б було. Та ідеал порівнячної науки—показати не тілько спільне, а осібне. А для цего в Вашій темі треба років роботи та ще й не одного“ [1])!

Під враженням слів Драгоманова писав Франко за приповідки в своєму листі з 5 квітня до Драгоманова. Повідомляв, що по великих заходах одержав перед кількома днями п'ять величезних томів «Sprichwörterlexicon'y» Вандера, що містить коло 60000 приповідок. Визичено його Франкові з Загребу під умовою, що зверне за чотири тижні, а тимчасом,

„хотячи докладно прочитати цілий лексикон,—писав Франко,—а не осліпнути, треба хоч рік часу. Я почав було читати і винотовувати форсовно, і після другого разу очи так розболілися, що мусів покинути думку—порівняти весь матеріял. Зроблю тілько, що зможу, а іменно—перейду важнійші порекла і зазначу інтернаціональний, по части загально-людський, а по части кандрівний характер переважної части „сентенцій“, а національний інших (характерних зворотів, жартів і т. і., конечно, з многими ограниченями). Вже в укладуваню своєї збірки я звернув пильну увагу на теорію, висказану ріжними людьми, а мотівовану Естерлеем, що велика часть приповідок се обшліфовані і скріталізовані оповіданя, анекдоти, фацеції, або їх поенти,—і для того, де тілько можу, даю при приповідках ті пояснення і оповіданя, які сам народ до них прикладає. Таких пояснень маю доси з півтораста; жаль, що другі збирачі, котрі мині достарчали матеріялу, рідко коли звертали на них увагу. До тих оповідань і анекдотів я, де тілько буду міг, пододаю бібліографічні вказівки на паралелі в інших літературах, ссилки на варіянти друковані, книжні жерела наші, рукописи і т. і. Звісно, не думаю навіть, щоб міг усе те зробити повно, вичерпати матеріял,—се неможливо раз для того, що у мене часу мало, а по друге для того, що европейска література етнографічна для мене дуже мало доступна задля браку найважнійших того рода видань в наших бібліотеках. Я ставлю собі дві найголовнійші цілі: 1) вичерпати і добре впорядкувати весь доси звісний в друку і мною згромаджений галицко-руский матеріял приповідковий, взятий з уст народа, і 2) видати его по змозі науково-критично, з показом жерел, з захованем діялектових осібностей (в дуже многих разах се зовсім неможливо, де записачі подали мині вже без захованя тих осібностей) і з долученем таких об'яснень, на які спроможуся. Третя точка: зазначене паралель мусить бути виконане нерівномірно: паралелі українські (по Номису, Чубінському, Вашій збірочці, Комарову) постараюсь зробити докладно. Те само маю надію зробити з матеріялом польским. Маю також досить богатий матеріял для порівнаня приповідок греко-латинських, а іменно франкфуртське видане „Adagia“ з р. 1670, де зведено „Хіліади“ Еразма і збірки кільканадцяти інших збирачів з доби гуманізму. Клопіт, що не маю збірників російських крім найновійшого (вороніжського) Дикарьова ані білоруських. Як би Ви могли що небудь винайти в своїй бібліотеці і визичити мині, то дуже був би Вам вдячний“.

Франкова збірка найшла місце щойно в «Етнографічному Збірнику» Наукового Товариства ім. Шевченка у Львові в тт. X, XVI, XXIII—XXIV, XXVII і XXVIII під головуванням теперішнього академика й тодішнього університетського професора історії сходу з окремою увагою на історію України Михайла Грушевського, що його заходом закладено в 1895 році «Етнографічний Збірник» для публікування етнографічного матеріялу. Зразу не мав Франко часу приготовити свою збірку для перших томів «Етнографічного Збірника». «Грушевський бажав би також видати мою збірку приповідок, та се така робота, що над нею треба ще з рік посидіти, а я на се тепер не маю часу»—писав Франко 13 березня 1895 р. до Драгоманова.

Праця Франка в Етнографічній Комісії Наукового Товариства ім. Шевченка у Львові зразу як члена й пізніше як голови її до його смерти—це окремий розділ будучої праці про Франка як етнографа, для якої подаю на закінчення з течки архіву Франка № 476 його на 21 сторінках написаний і недрукований досі, а призначений мабуть для «Літературно-Наукового Вістника» оцей

[1]) М. Драгоманов. Листи до Ів. Франка, стор. 207.

Огляд праць над етноґрафією Галичини в XIX в.

Перші проблиски зацікавленя етноґрафією Галичини знаходимо при кінці XVIII в. В р. 1772 австрийські війска заняли Галичину і Австриї довелось орґанізувати адмінїстрацию нової провінциї. Розуміється, треба було знати, хто такі мешканці тої провінциї? Урядники, що були послані для оккупациї, швидко переконалися, що в тій «польській» провінциї більша частина народа—не Поляки. Радник ґубернїяльний Коранда писав у своїй реляциї, що людність східної Галичини говорить мовою подібною до дальматинської. Иньші нїмецькі урядники звільна пізнавали докладнїйше сю людність. В писанях Нїмців, що при кінці XVIII в. обслїдували Галичину, знаходимо перші відомости про етноґрафію краю, — розуміється, обік цїнних нотаток також богато куріозів, ухоплених з наслуху, або зложених на основі непорозумінь. Особливо цїнними треба вважати подорожні записки Гакета (Haquet) та принагідні уваги про етноґрафію, розсипані в книзї Енґеля «Geschichte der Fürstenthümer Halitsch und Wladimir».

Місцева інтелїґенция—польська і руська—була в ту пору занадто малочисленна і мало сьвідома, щоб можна було ждати від неї зацікавленя такою абстрактною справою, як етноґрафія рідного краю. Правда, по дворах польських панів, особливо маґнатів, були співаки, теорбанїсти, звичайно з піддaних, яких обовязком було забавляти панів музикою, танцем і піснями. Ті пісні складано руською народньою мовою, складом близьким до щиро-народнїх пісень, але зміст їх відповідав більше смакови тогочасного панства, ніж характерови народньої творчости: гулятики, фрівольні любощі або величанє панів—се були звичайні теми. Тих «дворацьких» пісень мусїло бути не мало; в принагідних записах з XVIII в., роблених переважно Поляками, їх заховалося кількадесять; значна часть їх увійшла в уста народа і співається доси по селах; більше число, чи то з уст народа, чи з давнїйших рукописних записок, увійшло в склад першої друкованої збірки руських і польських народнїх пісень, виданої 1833 р. Вацлавом з Олеська (Залєским) у Львові.

Ще з иньшого погляду цїкавився дехто в XVIII в. етноґрафією в Галичинї. Вступленє на австрийський трон Йосифа II (1780) принесло нам сильний подув раціоналїзму. Під натиском правительства почало духовенство—в тім числї й руське—боротьбу з народнїми віруваннями та звичаями. І от у пастирських листах львівських і черновецьких епископів того часу, особливо П. Білянського, маємо інтересні причинки до пізнаня тогочасних вірувань; особливо лист з 1786, се справдї маленький indiculus superstitionum, гідний уваги етноґрафа.

Ненастанні війни і нещастя, що в кінці XVIII і в початку XIX в. душили Австрию, приглушили на довгий час просьвітні і наукові інтереси. Імпульс до працї специяльно на полї етноґрафії і археольоґії вийшов від незвичайного чоловіка—дивака і ентузіяста Адама Чарноцкого, звісного під назвою Зоріяна Ходаковского. Втїкши з росийського війска, він пробував під фальшивою назвою в Галичинї, ходив із села до села, записуючи пісні, віруваня, звичаї, описуючи розвалини і кургани і дошукуючись у всїм тім дохристиянської Словянщини. Його коллекциї не були доси опублїковані і в значній части пропали, але даний ним імпульс не пропав. В р. 1812 публїкує Поляк Червеньский свої «Obrazy z okolic Naddniestrskich», де находимо гарні характеристики людности руської. Засноване 1816 року в Перемишлї руське товариство для ширеня просьвіти обіцювало занятися також пізнаванєм стану руського люду, але задля інтриґ латинського духовенства не війшло в житє.

В р. 1822 в календарі «Der Pilger von Lemberg» Русин Зубрицький звертає увагу на красу і важність руських народнїх пісень і подає текст одної, — інтересно, що не щиро-народньої, а власне дворацької, яку Pohl,

батько польського поета W. Pola, перекладає на нїмецьку мову. Ми маємо відомости, що серед тодїшної молодїжі східної Галичини почав помалу прокидатися інтерес до пізнаня рідного краю і народа, почалося записуване пісень, переказів, приповідок. Результатом сего першого руху була згадана вже збірка Вацлава з Олеська, видана 1833 р.

Ся книжка творила епоху в розвою духового житя східної Галичини. Під її впливом почалося тут відродженє народної руської лїтератури; вона дала імпульс до дальшого збираня етноґрафічного матеріялу. Інїціятори сего нового руху, се заразом батьки нової галицько-руської лїтератури: Маркіян Шашкевич, Яков Головацкий, Іван Вагилевич, Осип Левіцкий, Осип Лозїнський і инші. Вже 1834 р. видає Осип Левіцкий свою Граматику, де обік иньших взірців руської мови поміщує кілька нар. пісень, кількасот приповідок, загадок і т. и. В р. 1835 виходить цїнна книжка Лозїнського «Ruskoje wesile». Рівночасно Мінчакевич, Ст. Петрушевич, Осафат Кобринський і инші збирають народнї приповідки в ріжних сторонах краю; Головацький і Вагилевич записують пісні, віруваня, казки, анекдоти і т. д., з яких повстає видана 1837 р. в Будапештї «Русалка Днѣстровая» і видана 1839 р. у Львові двотомова збірка Жеґоти Паулї «Pieśni ludu ruskiego w Galicyi». В р. 1841 виходить у Відні прекрасна збірка приповідок Гр. Ількевича, а в р. 1844 забажав видати свою збірку Ст. Петрушевич, вона перейшла вже була цензуру, але в сьвіт чомусь не вийшла; була опублікована тілько 1857 р. в польській часописї «Przyjaciel Domowy». Кобринський опубліковав маленьку збірочку приповідок у додатку до свого букваря 1842 р., Вагилевич і Головацкий подали свої спостереженя етноґрафічні в статях, друкованих по чеськи в «Časopis Ceckeho Musea» 1838—40, а матеріяли опубліковав Головацкий 1846—47 р. в збірнім письмі «Вінок Русинам на обжинки», виданім у Відні. Варто зазначити, що й Поляки інтересувались тодї живо руською етноґрафією; принагідні причинки знаходимо в львівських часописях «Rozmaitości» та «Lwowianin» і в часописї «Przyjaciel ludu», видаваній у Лешнї в Познанщинї; часть із них війшла в книгу Сѣменьского „Powieści i podania polskie, ruskie i litewskie“, видану 1845 р. Незалежно від Русинів збирав руські матеріяли Казимір Войцїцкий, та публїкував їх по польськи (пісні 1835, казки 1838) в формі перероблених і зміненій відповідно до тодїшнього лїтературного смаку, через що його публїкациї стратили наукову вартість, хоча свого часу були дуже популярні.

Важні причинки до етноґрафії Галичини, особливо галицької Руси, находимо також у істориків польської культури: Ґолембйовского (див. особливо його «Lud polski, jego zwyczaje, zabobony», Warszawa 1830, 2 т.) і Мацейовского (див. особливо «Polska i Ruś aź do pierwszej połowy XVII w.», 4 томи, Petersburg 1842). Дещо знайдеся і в тогочасних нїмецьких публїкациях, особливо в часописї «Galizien» з р. 1840—41 і т. и. В кінцї варто зазначити пробу наукового опрацьованя тодїшнїх здобутків етноґрафічних збирань у книзї львівського професора Гануша «Die Wissenschaft des slavischen Mythus», Lemberg 1842. Автор стоїть на ґрунтї метеорольоґічної теорії Ґрімма, але охота до скомпонованя повної системи славянської мітольоґії, повна безкритичність в доборі жерел і апріорність методи позбавили його працю наукової вартости.

Та під конець 40-их років зайшли в Галичинї два факти, що відібрали польській інтелїґенциї на довгий час охоту до етноґрафії. В р. 1846 польські селяне західної Галичини кинулися на своїх панів, порізали і покалїчили богато з них і в польській крови втопили задумане польське повстанє. А в р. 1848 піднявся в східній Галичинї з нечуваною доти силою руський національний рух, і руско-польський антаґонїзм заострився дуже сильно. На оба ті факти польська шляхетська інтелїґенция реаґувала неґацією. Устами одного ех-революціонера Ришарда Бервінського вона висловила тезу,

що нїякого польського люду нема, що польська нация, се польська шляхта, а те, що деякі фантасти вважають національним скарбом, — людові пісні, казки, традиції, приповідки, звичаї і т. и., се або нужденні рештки попсованої шляхетської цівілїзації, або запозики від чужих народів. А устами другого ех-революціонера Ценґлевича вона вирекла тезу, що так само нїякого руського народа анї руської мови нема, а те, що деякі фантасти називають сим імям, се попсований жарґон польщини, так, як загалом Русь має значіне тілько яко appendix Польщі. Розуміється, що при таких поглядах—а вони були далеко не індівідуальні—не варто було займатися дослїдами над тим людом і його духовими творами. І справдї, 50-ті роки, се майже повна пустиня на полї етноґрафічних пошукувань; лиш де-де появляються в друку розрізнені нар. пісні або давнїйші збірки, як ось згадана вже збірка руських приповідок Петрушевича.

Не богато робила й руська інтелїґенция. І тут після широкого розмаху 1848 р. наступила реакция, але в иньшім напрямі. Під впливом декого з Росиян (Поґодина), а також під вражінєм росийської армії, що ходила 1849 р. через Галичину на Угорщину усмиряти угорське повстанє, зродилася де в кого з галицьких Русинів думка про близький перехід Галичини під Росию, про племенну єдність галицьких Русинів з Великорусами, про непотрібність праці на власнім народнім ґрунтї і про можливість та конечність зіллятися з Великорусами і приняти їх мову та лїтературу. Сей погляд породив у тих людей, вихованих у шляхетсько-польськім дусї, обік язикового макаронїзму нераз фактичну погорду до мови, традиций і житя рідного люду. Розуміється, що про студіюванє мови, пісень, звичаїв і побуту сего люду тим добродїям нїщо було й говорити.

Тілько в 60-их роках повіяло иньшим духом у Галичинї. З Украіни дійшли сюди твори Шевченка, Кулїша, Максимовича, Костомарова і иньших українських письменників та етноґрафів, збудили серед молодїжи горячу любов до рідного народа і заохотили її до студий над його традиціями. Почалось пильне збиранє етноґрафічних матеріялів. Гнїдковський у Калуськім повітї збирає приповідки, Торонський подає характеристику Лемків, того найдалї на захід висуненого відламу Русинів, Гушалевич записує пісні в Стрийськім пов., Галька видає гарну збірочку казок, Саламон збирає коломийки, але псує свою збірку фальсіфікатами власного виробу. В кінцї значна часть молодших і старших збирачів достарчає Головацкому матеріялів до його 4-томової збірки пісень Гал. і Уг. Руси,—збірки зарівно замітної богацтвом матеріялу, як безсистемністю, некритичністю і недбалістю впорядкованя та виданя.

Головацкий був душею схарактеризованого висше москвофільського напряму, і 1867 р. покинувши катедру руської лїтератури на унїверситетї львівськім, перейшов до Росиї, а свій збірник пісень видав аж 10 лїт пізнїйше в Москві. Незалежно від него і його прихильників, під впливом прикладів і заохоти з Украіни, кинулася в Галичинї до збираня етноґрафічного материялу ціла купа молодїжи т. зв. українофільського напряму. Із збирачів сеї ґрупи назвемо Володимира Навроцького, Мелїтона Бучинського, Олександра Стефановича, Осипа Біліньского, Амвросия Дольницького, Михайла Царя, Тита Реваковича. Головна маса зібраного ними материялу перейшла до Киіва, в руки пок. М. Драгоманова і доси лежить неопублїкована; тілько дещо було видане сим ученим і сьвідчить про велику вартість зібраного тодї материялу. Правда, збирано майже самі тілько пісні; лиш дехто (Лучаківський) збирав приповідки та загадки, а Желехівський, Верхратський, Партицький і Огоновський материяли лексикальні; иньші галузи народознавства полишано на боцї. Тай то по кількох лїтах, коли призбираний матеріял заляг у скринях і не міг дождатися публїкациї, запал збирачів остиг, а деякі з давнїйших збірок попропадали в

15

рукописях. Пощастилось тілько однїй збірцї Буковинця Гр. Купчанка, що її вповнї опублїковано, тай то не в Австриї, а в Київі. Ще передтим вийшла в Петербурзї збірка галицьких приповідок, упорядкована Вислоцким; се була некритично обкроєна збірка Илькевича з додатком иньших давнїйших друкованих у Галичинї і рукописної збірки Гнїдковського. Попсувавши мову своїх оріґіналів і довільно попропускавши значну часть поміщених у них приповідок, Вислоцкий позбавив свою працю всякої наукової вартости. Далеко цїннїйше було видане Номиса „Українські приказки“, куди увійшли також галицькі приповідки Илькевича.

В 60-тих роках починаєся живійша етноґрафічна дїяльність і між галицькими Поляками. Назвемо тут історика Бєльовского, що в своїй статї „Pokucie“ подав деякі цїнні уваги і про етноґрафію сеї території. Другий історик-ділєтант, Домінїканець Садок Баронч, видав 1863 р. книжку оповідань, казок, анекдотів і приповідок, зібраних переважно в східній Галичинї, але записаних з памяти і перекладених на польську мову—матеріял цїнний, але виданий по варварськи. Даровский збирав приповідки десь над Збручем, але збірки своєї не опублїкував. Але над усїх видвигаєся постать великого „збирача польської землї“ Оскара Кольберґа, що розпочавши від збираня польських людових мельодий, помалу розширив рами своїх коллєкций і задумав дати повний етноґрафічний образ польського люду у всїх його частинах. Перейшовши з Варшави до Кракова, він розпочав тут публїкацию своєї збірки „Lud“, що за його житя дійшла геть по за 20 томів, та для якої він лишив у двоє стілько матеріялу. Кольберґ був спеціялїст від збираня матеріялу, але обсяг його наукових інтересів був досить вузкий. Пісні, казки та вірування, специяльно демонольоґія—ось що інтересувало його головно, далї костюми, будова хат і потроха звичаї (дорічні). Збираючи поспішно, він хапав у кождій околицї, що міг на борзї захопити, наповнював свої томи описами околиць, виписками зі старих ґазет і т. и., а в записанім матеріялї друкував при описах ріжних околиць по 10 разів ті самі пісні, казки, вірування, рідко коли покликаючися на попередні томи, не говорячи про чужі збірки. Таким способом богацтво зібраного ним матеріялу в значній мірі іллюзоричне; таким методом можна би заповнити сотки томів, а не посунути науки наперед. Та про те Кольберґови треба признати велику заслугу: він поставив на міцну основу студиї польської етноґрафії по територіям, розпочав досліди над польською народньою музикою і головно, своїм замилуванєм до етноґрафії і своїм особистим впливом умів розбудити таке замилуванє у иньших, умів зорґанїзувати собі по всїх сторонах пильних і сумлїнних помічників-збирачів. Стоячи на становищі історичної Польщі, він пробував втягнути в обсяг своїх пошукувань також руські землі, і сій його тенденциї завдячуємо 4 томи „Pokucia“, 1 том „Przemyskie“ і два томи „Chełmskie“, в яких поміщено богаті причинки до руської етноґрафії.

Що до свойого погляду на етноґрафічні материяли, то Кольберґ стояв на давнїм становищі їх автохтонности, придержуючися мітольоґічної теорії Ґрімма. На тій самій теориї стояли й руські вчені, що в тих часах пробували науково роздивляти етноґрафічні матеріяли, отже Галька в своїй працї про Купала, Головацкий у своїм друкованім нарисї слав. мітольоґії і Огоновський у своїх унїверситетських викладах про слов. мітольоґію. Ся теорія найшла була в Росиї талановитого заступника в особі Афанасьева, якого «Поэтическія воззрѣнія Славянъ на природу» містять також немало галицько-руського матеріялу і були пильно читані в Галичинї. На основі сего твору стоїть праця Згарського «Народний світогляд у приповідках» і Левіцкого «Світогляд українського народа».

В 70-их роках повстає на руськім ґрунтї реакция проти сих поглядів. Вона виходить із Київа, де головним її мотором був Драгоманов. Незвичайно критичний ум, фаховий історик з широкою европейською осьвітою, він вніс

у студіоване етноґрафічного материялу строгу історичну методу, остро виступив против дилетантства і мітольоґічних апріорних фантазовань, жадаючи порівняних студий і докладного відріжненя в етноґр. матеріялів того, що міжнародне, запозичене, а того, що повстало на власнім ґрунті. Епоху творило тут видане укр. історичних пісень, доконане ним на спілку з Антоновичем (2 т. 1873—74 р.), а також його виступ на київськім археольоґічнім з'їзді 1874 р. з показом, як вандрували деякі новелістичні та пісенні сюжети з заходу на схід, а на росийській території з полудня на північ.

Нещасні полїтичні обставини не позволили Драгоманову віддати етноґрафії стілько сили і праці, скілько він бажав, і виконати всї заложені ним пляни. Та про те його вплив на розвій етноґрафічних студий на Україні і в Галичині був дуже великий і ще збільшиться тепер, коли збірне видане його фольклорних творів дасть змогу новим поколїнням від разу розглянутися і в методах і в здобутках та цїлях сеї науки. Та вплив сей зазначився вже в 70-их роках тим, що нові збирачі, під його впливом, значно розширюють обсяг своїх обсерваций, не вяжучись нї статистичними, нї історичними, нї мітольоґічними формулками. З тих нових збирачів назвемо М. Павлика, Ів. Франка, О. Терлецького, Льва Василовича, Івана Кузьова, Михайла Зубрицького, Ольгу Рошкевич, Евгенїю Бохенську, Ілярія Огоновського. Незалежно від сих збирали рїжнородні материяли Сабат, Нїкорович (головно заґи льокальні); під впливом Драгоманівських поглядів видаваний журнал «Громадський Друг» помістив ряд звісток про побут народа в рїжних верствах і сторонах, звертаючи увагу на економічний їх побут і на психольоґію суспільних відносин.

Ся праця йшла далї в 80-их роках. Часопись «Сьвіт» подала ряд студий про етноґрафічні материяли місцевого характеру (пісні і оповіданя про Борислав, про картофлю і т. и.). Серед академічної молодїжі у Львові заінтересоване етноґрафією і заразом ширше її розуминє проявило себе заснованєм (1882—3 р.р.) «Етноґрафічно-статистичного кружка», де обговорювано нові появи на полї сих наук і велись теоретичні дискусиї про їх методи. Щоб війти в живий контакт з народом, молодїж почала устроювати лїтом ґреміяльні мандрівки по рїжних сторонах краю. Правда, для етноґрафії ті мандрівки не принесли безпосередної користи, але значно причинилися до піднесеня духового житя «глухої провінциї». Тимчасом повстали в краю деякі огнища для публїкациї етноґрафічного материялу. Завязана при Краківській Академії Наук Антропольоґічна Комісия розпочала за ініциятивою проф. Копернїцкого в р. 1877 публїкацию 'Zbioru wiadomości do antropologii krajowej. Проф. Копернїцкий, медик з фаху, етноґрафом не був і перші томи «Zbioru» обік цїнних розвідок антропольоґічних і археольоґічних подавали етноґрафічні материяли, польські й руські, дуже невисокої вартости, збирані дилетантами, публїковані без розбору і без системи. Бажаючи опублїкувати в «Zbiorze» дещо з нагромаджених у мене материялів, я розпочав кореспонденцию з проф. Копернїцким, обробив для Zbioru гарний опис весїля в Лолинї по записам панї Ольги Рошкевич і старався загріти Копернїцкого до думки—устроїти під фірмою Краківської Академії і під його проводом етноґрафічну експедицию в рїжні сторони Галичини для збираня етноґрафічного і антропольоґічного материялу. Проф. Копернїцкий не сперечався про важність і потребу такої експедициї, але дав менї пізнати, що Академія не має анї грошей, анї охоти для такої експедициї; що найбільше може вибратися він сам. І справдї він по моїм сказівкам вибрався в таку експедицию лїтом (1888 р.)[1]), але всїх здобутків своєї поїздки так і не встиг опублїкувати.

Значний вплив на розвій етноґрафічних інтересів у Галичині мали дві

[1]) У Франка рік пропущений. Тут очевидно він мав на думці мандрівку Копернїцького з лїта 1888 р., що на її підставі Копернїцкий оголосив працю „O góralach ruskich w Galicyi. Zarys etnograficzny według spostrzeżeń w podróży, odbytej w końcu lata 1888 r.“

ЛЬВІВСЬКА БІБЛІОТЕКА АН УРСР № 31570

етноґрафічні вистави, устроєні в тім часї: перша в Коломиї 1881, друга в Тернополї 1887 р. Перша з них відкрила, так сказати, гуцульські і покутські домашні промисли, отже килимкарство, гончарство і кафлярство, різьбу, вишивки і т. и. і зацїкавила ними широкі сфери в Галичинї і по за її границями; друга показала надто невидану доси в Галичинї колєкцию етноґрафічних типів і костюмів, що знята фотоґрафічно ґрупа за ґрупою створила роскішне альбум. Наслїдком першої вистави була розпочата львівським промисловим музеєм публїкация альбома «Wzory przemysłu domowego włościan na Rusi» (вступні тексти Вержбіцкого) 9 томів; обі вистави послужили основою богатих етноґрафічних коллєкций музеїв львівського промислового, львівського гр. Дїдушицкого і краківського кн. Любомірського, не говорячи про численні приватні коллєкциї. Друга вистава була імпульсом до заснованя заходом В. Федоровича школи килимкарства в Вікнї.

В 80-их роках почалась також довголїтня невтомима дїяльність на полї галицько-руської етнографії Франтішка Ржегоржа, Чеха, що переселившися до Галичини, посьвятив етноґрафічній працї всї свої сили. Незвичайно пильний і талановитий збирач, хоч калїка (глухий), він цїкавився найріжнїйшими предметами, особливо деталями побуту, костюмами, будинками і уладженєм хозяйства, звичаями, товариським житєм і річевими памятками з побуту галицьких Русинів. Він об'їздив майже всю східню Галичину, записуючи, рисуючи, фотоґрафуючи і збираючи предмети для галицько-руського віддїлу в музеї Напрстків у Празї; сей богатий і гарний віддїл [1])—в повнї його праця. В чеських часописях він опублїкував більше як 100 своїх праць—цїнних причинків до галицько-руської етноґрафії. Не вдаючися в нїякі наукові теориї, він збирав і стягав до купи однородні явища і в тім головна його заслуга.

Значно иньший характер має етноґрафічна робота на галицькій Руси в 90-их роках. Виробляються збирачі нового типа, такі, як Іван Колесса, Осип Роздольський, Володимир Гнатюк, Володимир Шухевич, що обіймаючи широкі наукові горізонти, рівночасно стараються вичерпати запас етноґрафічних фактів у певній околиці, подати прим. весь репертуар пісень, оповідань і т. и. якогось незвичайного оповідача чи рапсода, вичерпати запас пісень, казок, обрядів даної околиці і з другого боку обняти запас доступного однородного материялу в цїлім краю. Повстає ряд талановитих збирачів народньої музики: Порф. Бажанський, якого коллєкция (неопублїкована) обіймає 3000 мельодий, Філярет Колесса і и. Вол. Шухевич звертає головну увагу на вистудіюванє Гуцульщини з кождого погляду і являється головним впорядчиком етноґрафічного віддїлу на краєвій виставі 1894 р. У всїх тих збирачів видно порядну методу; записи виходять стеноґрафічно вірні; материял записується від найлїпших оповідачів, про яких подаються докладні відомости; при описах реалїй подаються рисунки, фотоґрафії, поміри; збирачі приступають до дїла не наслїпо, де будь, але познайомлені добре з попередньою лїтературою вишукують території найцїкавійші для досліду, в повнї розуміючи його наукову донесліть.

Анальоґічне явище бачимо також у західній Галичинї: замість давнїх етноґрафів аматорів, що громадили всяку всячину, всего по троха, аби тілько заповнити том, повстають збирачі систематики, що виходять із наукових поглядів на цїль етноґрафії і дивляться критично на материял. Збірки тих людей, як Świętek, Udziela, Ciszewski, Federowski, мають характер значно-відмінний від давнїйших, визначаються строгим ґрупованєм однородного материялу. Антропольоґічна Комісия при краківській Академії майже перестала публїкувати руські материяли, принагідно збирані ділєтантами.

Для публїкациї руських материялів повстають центри у Львові, з разу основане мною «Житє і Слово», що в двох роках успіло опублїкувати ши-

[1]) В рукоп. і віддїл.

рокий цикль етноґрафічних записів і зазначити широку проґраму для дальших пошукувань. В р. 1895 повстало у Львові польське «Towarzystwo ludoznawcze», засноване також при участи Русинів (Франко, Колесса, Гнатюк); його орґан «Lud» публїкує також, хоч рідко, руські матеріяли, а в перших роках містив також деякі працї Русинів з обсягу етноґрафії і фолькльора. Такі працї (І. Франка) друкувала також варшавська «Wisła», а працю Охримовича про весїльні обряди помістило (в части) московське «Этнографическое Обозрѣніе».

Тепер Русини відтяглися від сего товариства, знайшовши можність публїкувати і оброблювати етноґрафічний матеріял у себе і своєю мовою. Зреформоване з початком 90-их років Наукове Товариство імени Шевченка у Львові заснувало від 1895 р. специяльне виданє «Етноґрафічний Збірник» і вибрало окрему Етноґрафічну Комісию для його веденя. Надто за ініциятивою Хв. Вовка засновано специяльне періодичне виданє для праць по археольоґії, антропольоґії, і дескріптівній етноґрафії „Етнольоґічні матеріяли». І в иньших виданях Товариства знаходить наука фолькльору узглядненє: богато археольоґічних дослїдів, рефератів друкується в «Записках» Товариства, де також друкуються більш або менше детальні рецензиї і розбори всїх важнїйших етноґрафічних та археольоґічних публїкаций, що доторкають українсько-руської теріториї. Надто в Збірнику Фільольоґічної секциї опублїковано два томи фолькльорних студий М. Драгоманова, розсипаних за житя автора по ріжних росийських часописях і під ріжними псевдонїмами і таким робом у-перве віддано їх в повнї для вжитку публицї.

В виданих доси VIII томах «Етноґрафічного Збірника» зазначено вповнї характер сего виданя. Воно намагається давати заокруглені коллєкциї однородного материялу, по змозї такого, на який доси менше звертано уваги. І так маємо тут богату коллєкцию лїрницьких пісень, дві значні коллєкциї казок, одну коллєкцию нар. новель, коллєкцию лєґенд, велику коллєкцию нар. анекдотів, дві коллєкциї нар. вірувань, богату збірку гуцульських заклинань («примівок») і прецїкаву збірку народнїх поголосок про сучасні полїтичні події (коронацию царя). Увагу специялїстів звернула особливо богата двотомова збірка угроруського материялу, яка буде ще сего року доповнена третїм томом. Приготовується до друку збірка пісень з мельодиями і збірка приповідок, зладжена Ів. Франком.

В Етнольоґічних матеріялах звернули увагу з галицько-руських матеріялів особливо гарна праця М. Кордуби про писанки і початок моноґрафії В. Шухевича про Гуцулів. Обі працї з численними ілюстрациями.

Зазначу ще, що окрім матеріялу, збираного безпосередно з уст народа, Товариство звернуло пильну увагу також на ту пів-народню лїтературу рукописних лєґенд, повістей і апокріфів, що з давна знаходиться в руках народа і часто є жерелом його оповідань та вірувань. Публїкация тих творів, важних для етноґрафа, рівно як і для історика лїтератури, розпочата Археоґрафічною Комісиєю Наук. Тов. ім. Шевченка по пляну предложеному Ів. Франком. Під його редакциєю видано доси два томи, що містять: апокріфи старозавітні і першу часть новозавітних, тоб то апокріфічні євангелия.

Львів 4/IX 900.

Ів. Франко.

Львівська Філія Бібліотека АН-УРСР
781 ф
Бібліотека Наук. Тов. ім. Шевченка у Львові
19

КРИТИКА й БІБЛІОГРАФІЯ.

M. Mauss, *Parentés à plaisanteries.* Ecole pratique des hautes études, Section des sciences religieuses. Annuaire 1927—1928. Melun, 1928, s. 3—21.

Явище «свояків на жарти», «joking relationships», як їх назвав Radin, «parentés à plaisanteries» як перекладає Мосс, належить до тих, в яких добре відбивається механізм примітивного роду, сеї підвалини примітивного ладу. Зазначаючи його загально-людськість автор одначе констатує, що досліджено се явище тільки в трьох етнічних ділянках: почасти у народів Банту, головно-ж у Індіян Північно-американських прерій і в Меланезії. У Банту до категорії свояків на жарти належать вуйко (брат матери), його жінка чи жінки, і молодші сестри власної жінки. У Індіян се або чоловіки (хлопці) однолітки одного клану, або однолітки посвоячених кланів, члени відповідних подружних клас (себто можливі подружжя). В Меланезії свояки на жарти (свояки «пороporo» в банкській термінології) се теж однолітки відповідних подружних клас, клас де можна одружуватися: молодші брати, вуйко і взагалі чоловіки матерної поколінної верстви («вуйки» в розумінню широкого класифікаційного роду) і почасти, але тільки почасти — жінки власних братів.

У відносинах до всіх сих свояків людина заховує незвичайно вільний, жартовливий, фаміліярний, а то й нечемно зневажливий тон. Глузує і знущається з них, в розмові з ними вживає лайок і просто непристойних слів, а навіть таких, що їх не дозволено вживати в инших розмовах. Все се існує поруч з иншою формою родинних взаємин, відмічених саме великою стриманістю, церемоніяльністю, що межує з острахом, як перед чимсь недоступним, святим. Такі відносини: до свекрухи чи свекрів, до старшої сестри, до матери чи до батьків, і т. д. Се паралельне існування таких протилежних форм у людських відносинах справляє враження ніби певної залежности між обома явищами: якогось соціяльного напруження і реакції, що виявляється в перебільшенім формалізмі до одних і в безмежнім розгнузданню до других. Таке толкування і виставив для сього явища Radin. Приймає його і Мосс, особливо для відносин між однолітками, з якими-ж до того дозволяються, або можуть бути дозволені й подружні зносини. Але се толкування цілком не поясняє відносин племінника до вуйка, особливо в тих його океанійських формах, де племінник може не то що вільно обходитись з вуйком, але й всього вимагати від нього — і вуй не має права нічого відмовити, хоч би племінник цілком ограбував його.

Мосс робить нову і цікаву спробу пояснити сі відносини і знаходить се пояснення в „мітичній позиції індивідів" в їхніх родах. Бо в сих суспільствах, що вірять у реінкарнацію, нововтілення людей, люди ніби повертаються, родяться наново що-кілька поколінь, в певному, часом складному порядку. Через сей реінкарнаційний ритм племінник, член молодшого покоління, мовляв, втілює у собі предка, що належав до поколінної верстви вуєвого батька. «Мітична позиція» племінника отже вища від вуєвої — він в дійсності «старший» від нього і має право вимагати від нього послуху. Племінник для вуя «ватажок», як кажуть Ба-Тонґа. Автор не вичисляє всіх реінкарнаційних систем, що існують у народів, де є сі зневажливі відносини племінника до вуя, і обмежується тільки загальною гіпотезою. Через се, не вважаючи на

31.510

Ф VI / В-645-3